

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

СОФІНСЬКА ІРИНА ДМИТРІВНА

УДК 340.12+342.71

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА ГРОМАДЯНСТВА

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор
Токарська Антоніна Семенівна,
Навчально-науковий інститут права
та психології Національного університету
«Львівська політехніка», професор кафедри
теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
Онщенко Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права імені В. Корецького НАН
України, завідувач відділу теорії держави і права;

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Максимов Сергій Іванович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, професор кафедри
теорії і філософії права;

доктор юридичних наук, професор
Вовк Вікторія Миколаївна,
Хмельницький університет управління та права,
професор кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться 3 липня 2019 р., о 9:30 год., на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, ауд. 226 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «31» травня. 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З початку XXI століття спостерігається стала тенденція до повсюдного зростання викликів антропогенного характеру як в Україні, так і у світі загалом. На державному рівні визнано необхідність завершення конституційної, адміністративної, судово-правової, муніципальної реформ. Актуалізована потреба рецепції балансу «противаг та стримувань» між сталістю і відносністю змін, швидкістю та стабільністю, короткочасними і довгостроковими перспективами (завданнями), позитивними та негативними тенденціями розвитку людства (правовладдям і мораллю, особою та державою, модою і традиціями (цінностями), консюмеризмом та вірністю, «повним» і «порожнім» світом), які є сучасними викликами «філософії балансу».

На тлі деконструкції наявних відбувається інституціоналізація нових правових явищ у сфері громадянства. Філософсько-правові доктрини сягають релевантних аналітичних і статистичних експертних доповідей, прогнозів та програм розвитку держави і суспільства, розроблення ефективних механізмів здійснення публічної влади, модернізації чинного законодавства та імплементації міжнародних практик і стандартів у сфері правового статусу людини. Такий підхід заслуговує на увагу, однак, звужує експлікацію філософсько-правовими смислами нових рамок синергізму як співдружньої дії в одному напрямі – сегментації моделей та елементів громадянства і створення прозорого й передбачуваного для всього світу ідеологічно, інтелектуально синтезованого унікального вітчизняного контенту.

Сучасна концепція громадянства поступово зазнає трансформації під впливом суттєвих геополітичних змін. Громадянство перестає бути винятковою політико-правовою ознакою приналежності особи до держави. Осмислена та зрозуміла схематизація міняється: людина як громадянин набуває значної ваги (ціннісного значення для державно-суспільно-політичного життя), її права стають предметом гарантування з боку держави, незважаючи на місце її проживання. Поступово втрачається результат постійного правового та ефективного зв'язку між особою та державою, який зазвичай проявляється в реальній інтеграції особи у суспільство та активній участі у життєдіяльності територіальної громади, органів публічної влади загалом.

Гострота питань у сфері громадянства та правової ідентичності особи обґрунтовується інформацією агентства *Eurostat* щодо набуття громадянства держав-учасниць ЄС. Дані підтверджують, що впродовж 2017 р. понад 825 тисяч осіб стали громадянами держав-учасниць Європейського Союзу (більше половини з них – Італії, Об'єднаного Королівства, Німеччини та Франції). Геополітичний вектор набуття громадянами України альтернативного громадянства після народження у зв'язку із натуралізмцією

порівняно з 2016 р. дещо змінився: понад 16 тисяч осіб стали «новими» громадянами ЄС, найбільше з них осіли в Німеччині (понад 3 тисячі осіб), Італії (понад 2 тисячі 600 осіб) та Польщі (понад 2 тисячі 300 осіб).

Перед органами публічної влади України постають нові виклики, які потребують сучасних реальних підходів для досягнення ефективних рішень у контексті визначення особливостей набуття особою громадянства від народження, з'ясування спільних та відмінних ознак звичайної, виняткової і привілейованої натуралізації, уточнення підстав припинення громадянства та особливостей скасування набуття громадянства (денатуралізації), регламентування подвійного (множинного) громадянства, зменшення випадків безгромадянства тощо.

Питання сутності та правової природи громадянства, еволюція концепції громадянства, здійснювана за допомогою логічних причинно-наслідкових зв'язків між особою, цінностями, суспільством, державою, та її цілеспрямований вплив на розвиток демократії (народовладдя) і правовладдя (верховенства права) стали предметом багатьох дискусій та обговорень протягом останніх ста років не лише в Україні, а й у світі. Відтак теоретичною основою дисертаційного дослідження є праці українських та зарубіжних вчених.

У державах-учасниках Європейського Союзу, в Канаді та США спостерігаємо детальне і ґрунтовне дослідження сутності громадянства та його множинної політичної, правової і філософської природи, беручи до уваги такі імена, як Р. Баубюк, Р. Белламі, Дж. Г. Г. Вейлер, М. Вінк, Ю. Габермас, Д. Гітер, Р.-Ж. де Гроот, Л. Джеймісон, Д. Ебрехем, С. Засен, Е. Ішін, К. Йопке, С. Каррера, Т. Кассуто, Дж. Г. Керенс, В. Кимліка, Д. Костакопулу, Т. Г. Маршалл, Дж. Маскелл, Л. Оргад, Л. Пілгем, Дж. Г. А. Покок, П. Спіро, Дж. Туллі, А. Шахар, Дж. Шоу, П. Шук та інші.

В Україні ці проблеми на філософсько-правовому рівні є недостатньо висвітленими та лише частково дослідженими (Л. Альбертіні, Р. Бедрій, І. Дахова, О. Лотюк, О. Поєдинок, М. Суржинський, Н. Шукліна). До певної міри основу аналізу становлять праці філософів та теоретиків права: В. Вовк, Т. Гарасиміва, О. Гришук, І. Жаровської, М. Кельмана, В. Ковальчука, М. Козюбри, М. Костицького, С. Максимова, О. Омельчука, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, С. Рабіновича, С. Сливки, О. Стовби, А. Токарської, Ю. Шемшученка та інших. Однак, незважаючи на важливість правової доктрини громадянства, в українській юридичній науці відсутні філософсько-правові монографічні дослідження, присвячені цьому питанню.

Більшість сучасних українських науковців уникають питань, які безпосередньо пов'язані із напрацюваннями сучасної концепції динамічного праворозуміння у сфері регламентування конституційно-правового інституту громадянства і застосування правовладдя під час реалізації на практиці права кожної людини на громадянство. В

основному ці питання розглядали іноземні науковці.

Все ще поза увагою глибинних напрацювань залишається комплексна оцінка і гносеологічна ретроспекція філософсько-правової доктрини громадянства, правова ідентичність особи та редукція її онтологічних засад й аксіологічні денотати правового регулювання інституту громадянства в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана у відповідності до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. (ст. 3).

Тема дисертаційної роботи відповідає науковому напрямку Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р. (протокол № 5). Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Мета та завдання дослідження. *Мета* полягає у комплексному сучасному характеризуванні філософсько-правової доктрини громадянства як основи гарантування правовладдя та розвитку демократизму держави, правової ідентичності особи, як засадничих сегментів кожної держави. Для досягнення поставленої мети у дисертаційному дослідженні актуалізовані такі *завдання*:

- систематизувати наукові дослідження становлення та розвитку філософсько-правової доктрини громадянства (в Україні та світі) як компоненти аксіосфери держави;

- узагальнити теоретико-правові основи (методи) осмислення та наукові підходи до дослідження правової доктрини громадянства, становлення й еволюції способів її опредметнення;

- окреслити темпорально-семантичні детермінанти витоків філософсько-правових уявлень про громадянство;

- розкрити історико-правові засади становлення та розвитку концепції громадянства (особа–держава–суспільство);

- розкрити семантичний диференціал опорних понять у контексті філософсько-правової доктрини громадянства;

- концептуалізувати доктринальне поле феномена громадянства;
- актуалізувати основні тенденції усвідомлення правової ідентичності особи, прослідкувати їхній вплив на вдосконалення взаємовідносин між особою та державою;
- встановити епігенез права людини на громадянство та розкрити його суть у європейському та світовому контексті, відтворити становлення міжнародного нормативно-правового регулювання громадянства й аргументувати його людиновимірний та універсальний характер;
- дати онтологічну характеристику громадянства та ідентичності особи на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- показати трансформацію світоглядних уявлень про правову природу апелятивації у теорії громадянства, визначити та узагальнити правові положення, які стосуються гетерономії права людини на ім'я, систематизувати закономірності ім'яживання в Україні та світі;
- прослідкувати унаочнення концепції громадянства у контексті свободи руху (пересування) в Європейському Союзі;
- розкрити процеси становлення сучасної антропосфери громадянства на підставі європейського та світового досвіду, охарактеризувати особливості способів набуття особою громадянства;
- виокремити правові засади реалізації концепції партисипативної демократії на підставі громадянства;
- сформулювати правовий наратив характерних особливостей правового статусу особи, здійснити диференціацію видових особливостей правового статусу біженців та шукачів притулку в час глобалізації;
- провести компаративний аналіз основних аксіосегментів громадянства, розкрити особливості правового регулювання подвійного (множинного) громадянства у світі;
- визначити генезу та окреслити траєкторію законодавчого закріплення правового інституту громадянства в Україні протягом 1918 – 2018 рр.;
- оцінити сучасний практичний дискурс щодо повсюдної міграції та розвитку державної етнонаціональної політики України, обґрунтувати необхідність і визначити перспективи законодавчого удосконалення та розвитку громадянства в Україні, як одного із фундаментальних конституційних прав людини, вагомого чинника правовладдя;
- визначити дискрецію практичних намірів регулювання правової природи припинення громадянства та сутності безгромадянства, окреслити основні причини виникнення явища і перспективу скорочення випадків безгромадянства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини між особою та державою, які виникають у процесі законодавчого закріплення та реалізації правових засад еволюціонування громадянства в Україні та світі.

Предмет дослідження – філософсько-правова доктрина громадянства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і завдань, забезпечення достовірності отриманих результатів та висновків використано сукупність методологічних підходів та філософські, загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання.

В основу методології дослідження покладено такі загальнонаукові методи: діалектичний метод; метод прогнозування, аналітичний та інші. У дослідженні були також використані такі спеціально-наукові методи: структурно-функціональний, логіко-юридичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, семіотичний, статистичний, структурний, системний, герменевтичний тощо.

Зокрема, на основі *діалектичного* методу досліджено розвиток інституту громадянства в Україні та світі (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.2, 4.2, 5.1, 5.2); за допомогою *системного* підходу упорядковано емпіричну інформацію, виявлено особливості окремих елементів філософсько-правової доктрини громадянства, окреслено та сформульовано понятійно-категорійний апарат дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 2.4, 3.1); метод *прогнозування* використаний для обґрунтування втілення необхідних реформ у сфері правової ідентичності особи у контексті гарантування прав людини і забезпечення правладдя та досягнення позитивних результатів реформування (підрозділи 3.4, 4.2, 4.3, 4.4, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4); застосування *логіко-семантичного* методу сприяло формулюванню авторського визначення акту найменування людини, опредметнення гетерономії права людини на ім'я та підстави його державної реєстрації (підрозділ 3.4); *аналітичний*, за допомогою якого проведено дослідження сутності та правової природи громадянства, визначено його сучасну антропосферу (підрозділи 3.3, 4.2).

У дослідженні були також використані такі спеціально-наукові методи: *структурно-функціональний*, на підставі якого розглянуто питання у контексті громадянства та правової ідентичності; одержано результати онтологічної характеристики на підставі застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (підрозділи 3.2, 3.4, 4.2). Використання методу *наукової абстракції* сприяло формуванню авторської позиції щодо філософсько-правової оцінки сучасних принципів та підстав набуття і припинення громадянства (підрозділи 3.2, 4.2, 5.4), використання громадянства як кваліфікаційної вимоги для реалізації концепції партисипативної демократії (підрозділ 4.3). Завдяки *синергетичному* підходу з'ясовано правову природу та сучасну антропосферу громадянства (підрозділ 4.2).

Семіотичний метод дозволив під новим кутом зору розглянути сутність громадянства у світлі знакової природи людиноцентризму (розділи II, III, IV, V); за допомогою *порівняльно-правового* методу було проаналізовано європейський і світовий досвід у сфері громадянства (підрозділ 1.1, розділи II, III, IV, підрозділи 5.1, 5.3, 5.4) та акту

найменування (підрозділ 3.4); *спеціально-юридичний* метод використано для дослідження правової ідентичності особи, аналізу законодавчих та нормативно-правових положень, які регулюють відносини у сфері громадянства (підрозділи 3.2, 4.1, 4.3, 4.4, 5.1, 5.3, 5.4), *формально-логічний* метод дозволив обґрунтувати першорядні для даної роботи судження, поняття та зробити відповідні висновки (підрозділи 3.4, 4.2, 4.3, 4.4, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4).

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України 1996 р., як *lex fundamentalis*, Європейська конвенція про громадянство 1997 р., закони України, інші нормативно-правові акти, які регулюють питання у сфері громадянства, а також законодавство деяких держав-учасниць ЄС, Ради Європи та ООН. *Інформаційну та емпіричну базу* дослідження становлять узагальнення практики застосування чинного законодавства України та інших держав світу, довідкові видання, а також:

- статистичні дані щодо отримання та припинення громадянства України протягом 2005–2015 рр.;

- рішення Міжнародного суду ООН щодо сутності та правової природи громадянства (у справі *Nottebohm (Lichtenstein v. Guatemala)* 1955 р.) та міжнародних арбітражів (у справах *Canevaro (Italy v. Peru)* 1912 р., *Mergé (United States of America v. Italy)* 1955 р. та *Flegenheimer (USA v. Italy)* 1958 р.);

- рішення Суду справедливості Європейського Союзу щодо свободи руху (пересування) осіб та вільного вибору місця проживання (у справах *Micheletti* (1992), *Martinez Sala* (1998), *Grzelzyk* (2001), *Baumbast* (2002), *Bidar* (2005), *Gibraltar* (2006), *Teixiera* (2010), *Rottmann* (2010), *Zambrano* (2011), *Dereci* (2011), *Prinz and Seeberher* (2013), *Elrick* (2013), *Delvigne* (2014), *Ogieriakhi* (2014), *Martens* (2015), *Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff* (2016)) і реалізації права на ім'я (у справах *Garcia Avello* (2003), *Grunkin and Paul* (2006)) в Європейському Союзі (у контексті статей 18–24 Угоди про функціонування Європейського Союзу);

- вибрані рішення Європейського суду з прав людини у контексті застосування статей 8 і 14 Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom* (1985), *Lavissee v. France* (1991), *Guillot v. France* (1996), *Karassev v. Finland* (1998), *Slivenko v. Latvia* (2003), *Savoia and Bounegru v. Italy* (2006), *Wagner and J.M.W.L. v. Luxemburg* (2007), *Булгаков проти України* (2007), *S.H. and Others v. Austria* (2011), *Genovese v. Malta* (2012), *Гарнага проти України* (2013), *Cusan and Fazzo v. Italy* (2014), *Menneson v. France і Labassee v. France* (2014), *Henry Kismoun v. France* (2014), *Biao v. Denmark* (2016), *Ramadan v. Malta* (2016), *Paradiso and Campanelli v. Italy* (2017) тощо);

- інші аналітичні матеріали з питань дослідження у сфері громадянства.

Наукова новизна одержаних результатів характеризується тим, що

дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням філософсько-правової доктрини громадянства, в якому сформовані та актуалізовані основні підходи до визначення громадянства в контексті конституціоналізації правовладдя (верховенства права), впливу мультикультуралізму та консюмеризму, постнаціонального і транснаціонального громадянства, глобалізації та міграції й гарантування прав людини. В межах дисертаційного дослідження отримано результати, які наділені науковою новизною та мають сутнісне інноваційне значення для розвитку правознавчих ідей у сфері гарантування прав людини і забезпечення національної ідентичності та безпеки держави.

Вперше:

- обґрунтовано, що громадянство має універсальний комплексний характер, оскільки означає не лише формальний правовий статус особи, а й приналежність до держави, вказує на постійний у часопросторі правовий та ефективний зв'язок між особою та державою, без зазначення етнічного походження особи, що передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв. Громадянство у пізнанні формується як сукупність (синтез) міждисциплінарних правових та інших (економічних, історичних, політичних, філософських тощо) знань про постійний ефективний взаємозв'язок між особою та державою, вчення про динаміку (закономірності) та основні тенденції взаємовідносин між ними;

- обґрунтовано доцільність переосмислення базових засад громадянства, як одного із конституційних та фундаментальних прав людини, враховуючи демократичні й конституційні цінності суверенної держави, гарантуючи збереження національної ідентичності та захист національної безпеки. До них належать, насамперед, такі: наявність в особи подвійного (множинного) громадянства від народження; набуття особою, народженою за кордоном (екстратериторіально), українського громадянства за походженням на підставі права крові *ius sanguinis*; набуття особою альтернативного громадянства після народження тощо;

- обґрунтовано висновок про те, що недоліки правового регулювання громадянства в Україні породжені, насамперед, недостатнім виконанням положень Європейської конвенції про громадянство 1997 р.;

- узагальнено пропозиції щодо визначення дефініції «кліматичного біженця» у контексті захисту конституційного права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, закріплення у законодавчій площині, насамперед на міжнародно-правовому рівні (зокрема, щодо перегляду та удосконалення Конвенції ООН про статус біженців 1951 р.);

- визначено основні філософсько- та історико-правові темпоральні етапи еволюції концепції громадянства (античний, класичний, новітній і сучасний);

- уточнено перспективи врегулювання сучасної правової природи припинення громадянства (зокрема, внаслідок скасування набуття

громадянства та денатуралізації особи), встановлення сутності і наслідків безгромадянства;

- запропоновано внести зміни та доповнення до закону України «Про громадянство»: додати до основних підстав припинення громадянства денатуралізацію; визначити та регламентувати чіткі критерії відмінності між денатуралізацією та скасуванням набуття громадянства; встановити заборону на ренатуралізацію особи, беручи до уваги об'єктивні обставини зміни правової ідентичності особи;

- сформульовано пропозиції щодо розроблення змін та доповнень до чинного законодавства у цивільно-правовій сфері, які стосуються актів найменування (створення «каталогу» імен, рекомендованих до застосування органами публічної влади під час державної реєстрації народження особи) на підставі аналізу європейського та світового досвіду, а також актуальних рішень Європейського суду з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу.

удосконалено:

- питання сутності та правової природи громадянства, розвитку його концепції, а також основні способи його набуття особою від народження (філіація) і після народження (натуралізація, оптація, трансферт);

- питання про сутнісне і ціннісне диференціювання між особою, яка від народження є біпатридом, оскільки набула одночасно громадянства двох держав, та особою, яка стала біпатридом після народження, набувши альтернативне громадянство іншої держави;

- положення щодо різновидів набуття особою громадянства після народження у зв'язку з натуралізацією (звичайною, винятковою та привілейованою), враховуючи такі новітні наративи, як дароване (октройоване) громадянство, громадянство у зв'язку із інвестицією та ренатуралізацію;

- положення, які стосуються права кожної людини на ім'я, критеріїв вибору власного імені дитини, передумов його державної реєстрації у контексті застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та статті 14 (заборона дискримінації за будь-якою ознакою), як окремо, так і в поєднанні;

набули подальшого розвитку:

- питання сутності та правової природи громадянства, розвитку його концепції на підставі імплементації рішень Європейського суду з прав людини щодо ефективного застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

- положення про вплив громадянства на розвиток концепції вільного руху (пересування) осіб в межах Європейського Союзу у зв'язку із набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною та

Європейським Союзом;

- правові засади вдосконалення чинного законодавства у сфері громадянства з метою уникнення наростання політичних конфліктів з огляду на наявність в особи (передусім державного службовця та службовця органів місцевого самоврядування) подвійного чи множинного громадянства.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес, а саме – можуть бути використані:

– у *науково-дослідній сфері* – у наступних дослідженнях доктринальних засад громадянства, формалізації та подальшого його удосконалення на підставі досвіду держав-учасниць Європейського Союзу, Ради Європи й ООН;

– у *правотворчій сфері* – удосконалення законодавства України щодо: правового статусу особи; способів набуття та припинення громадянства; регулювання розроблення, затвердження та використання реєстру імен, формулювання пропозицій до чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів з питань регламентування критеріїв вибору та реєстрації імені дитини;

– у *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Державне право зарубіжних країн», «Міжнародна юстиція» тощо (*довідка про впровадження у діяльність Національного університету «Львівська політехніка» від № 67-01-423 від 05. 03. 2019 р.*); для розроблення навчально-методичних матеріалів, курсів лекцій для студентів і слухачів юридичних закладів вищої освіти та факультетів із навчальних дисциплін «Філософія права та методологія наукових досліджень», «Народовладдя в державно-правовому будівництві України» (*акт про впровадження у діяльність Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника від 05. 12. 2018 р.*);

– у *правозастосовній сфері* – для реалізації науково-доктринальної концепції громадянства – у практичній діяльності дипломатичних установ України щодо ідентифікації осіб, народжених екстратериторіально від батьків, громадян України (*довідка про впровадження у діяльність консульського підрозділу Посольства України у ПАР № 61612/19-050-б/н від 11.02.2019 р.*); у діяльності регіональних органів Державної служби статистики України у сфері правової ідентичності особи, зокрема під час реєстрації народження дітей (*довідка про впровадження № 02/08/08 від 16.11 2018 р.*), для оптимізації правозастосовної діяльності у сфері соціального захисту та гарантування основних соціальних прав людини, передбачених Конституцією України (*довідка про впровадження у діяльність Луганської обласної військово-цивільної адміністрації № 9/7076-31 від 05. 12. 2018 р.*).

Апробація результатів дослідження. Обговорення дисертаційної

роботи відбулося на засіданні міжкафедрального наукового семінару зі спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» зі спеціальності 081 «Право» (*протокол № 6 від 21. 01. 2019 р.*).

Окрім цього, основні положення дисертації були висвітлені у доповідях та повідомленнях українською та англійською мовами на понад 50 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів» та симпозіумах в Україні та за кордоном. Найважливішими з них є такі: міжнародна науково-практична конференція «Das Recht, das uns zu Menschen macht» (EVZ, 19–21 листопада 2008 р., Нюрнберг, Німеччина); XX наукова сесія Наукового товариства імені Т. Шевченка: засідання комісії семіотики соціально-культурних процесів НТШ (10 квітня 2009 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); XXIV конгрес з ономастики «Names in Daily Life» (ICOS, 5–9 вересня 2011 р., Барселона, Іспанія); IX всеукраїнський соціолінгвістичний семінар (4 квітня 2012 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); міжнародна науково-практична конференція «The Discourse of Identity» (13–15 червня 2012 р., Сантьяго де Компостелла, Іспанія); IX щорічна міжнародна конференція з права (16–19 липня 2012 р., ATINER, Афіни, Греція); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» – XIX звітна науково-практична конференція юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (7–8 лютого 2013 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); всеукраїнська науково-практична конференція «Консолідація українського народу: конституційно-правові аспекти» (28 лютого – 1 березня 2013 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); VIII щорічна глобальна конференція проекту «Pluralism, Inclusion and Citizenship» (16–18 березня 2013 р., форум Inter-Disciplinary.Net, Лісабон, Португалія); 63-тя щорічна міжнародна конференція «The Party's over?» (ЕСРР, 25–27 березня 2013 р., Кардіфф, Уельс, Об'єднане Королівство); міжнародна науково-практична конференція «The Culture of Politics, Economics and International Relations» (23–25 травня 2013 р., Matchpoints Seminar, Орхус, Данія); Ювілейна наукова конференція, присвячена 140-річчю Наукового товариства імені Т. Шевченка: засідання правничої комісії, комісії семіотики соціально-культурних процесів НТШ (16 жовтня 2013 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» – XX звітна науково-практична конференція юридичного факультету Львівського національного університету імені І. Франка (6–7 лютого 2014 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); XXV наукова сесія Наукового товариства імені Т. Шевченка: засідання правничої комісії,

комісії семіотики соціально-культурних процесів НТШ (27 березня 2014 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); III міжнародна наукова конференція «Language and Law in Social Practice» (14–17 травня 2014 р., Казерта, Італія); XXV міжнародний конгрес з ономастики «Names and their Environment» (ICOS, 24–29 серпня 2014 р., Глазго, Шотландія, Об'єднане Королівство); 44-та щорічна конференція Наукової асоціації сучасних європейських вчень (UACES) (1–3 вересня 2014 р., Корк, Ірландія); міжнародний симпозіум «Права людини та довкілля у новій Україні: на честь проф. Світлани Кравченко» (20–21 вересня 2014 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми порівняльного правознавства» (6–8 травня 2015 р., Ужгородський національний університет, Ужгород); II міжнародна науково-практична конференція «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство» (15 травня 2015 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); міжнародна науково-практична конференція «Law and Society in the 21st Century» (10–12 червня 2015 р., Осло, Норвегія); міжнародна науково-практична конференція «Справедливість як передумова миру і розвитку» (12–16 жовтня 2015 р., університет Сулхан-Саба Орбелані, Тбілісі, Грузія); міжнародна науково-практична конференція «Правові проблеми цивілізаційного вибору України: пам'яті проф. Вишнякова О. К.» (6 листопада 2015 р., Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса); всеукраїнський симпозіум «Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики» (10 грудня 2015 р., Інститут держави і права імені В. Корецького, Київ); міжнародна науково-практична конференція «Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування (до 130-річчя від дня народження Ю. Панейка)» (11 листопада 2016 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); всеукраїнська науково-практична конференція «Права дитини» (9 грудня 2016 р., Київський національний університет імені Т. Шевченка, Київ); міжнародний конгрес європейського права (Національний університет «Одеська юридична академія», 21–22 квітня 2017 р., Одеса); всеукраїнська науково-практична конференція «Право та держава у метаантропологічній проекції сучасності» (27 квітня 2017 р., Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», Львів); міжнародна науково-практична конференція «Walls, Borders, and Bridges: Law and Society in an Inter-Connected World» (LSA, 20–23 червня 2017 р., Мехіко, Мексика); 24-та міжнародна наукова конференція фахівців з права ЄС «Sustainability and Transformation» (CES, 12–14 липня 2017 р., Глазго, Шотландія, Об'єднане Королівство); XXVI міжнародний конгрес з ономастики «Locality and

globality in the world of names» (ICOS, 27 серпня – 1 вересня 2017 р., Дебрецен, Угорщина); заочна науково-практична конференція «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (31 жовтня 2017 р., Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», Львів); ХХІХ наукова сесія Наукового товариства імені Т. Шевченка: засідання правничої комісії, комісії семіотики соціально-культурних процесів НТШ (22 березня 2018 р., Львівський національний університет імені І. Франка, Львів); Четверта Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід» (27 квітня 2018 р., Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», Львів); міжнародна науково-практична конференція «Law at the Crossroads: Le Droit à la Croisée des Chemins» (LSA, 7–10 червня 2018 р., Торонто, Канада); міжнародний симпозіум «Возз'єднання родини: контекст української міграції до Італії» (27 вересня 2018 р., Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Львів); міжнародний конгрес з прав людини «Emerging Challenges. 70th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights (1948–2018)» (7–9 листопада 2018 р., Більбао, Іспанія); Друга заочна науково-практична конференція «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (23 листопада 2018 р., Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», Львів); міжнародна зимова школа «Money as a Means of Community Belonging» (12–15 грудня 2018 р., Сієна, Італія).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковані в монографії та 50 публікаціях, з них – чотири колективні монографії, з яких одна англійською мовою, видана за кордоном (у Польщі); один словник; один навчальний посібник; 25 наукових статей: 20 з яких – у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України, з них 12 – у журналах, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних (одна англійською мовою у співавторстві); дві статті у наукових періодичних іноземних виданнях держав Європейського Союзу (у Польщі), з яких одна у співавторстві англійською мовою, а також у 15 тезах виступів на науково-практичних заходах (з них – шість за кордоном англійською мовою).

Структура роботи та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що містять 18 підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, розміщених на 95 сторінках (1055 найменувань), та додатків, що розміщені на 26 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 514 сторінок, з них – 375 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** викладено актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими планами і програмами, визначено об'єкт, предмет, мету та основні завдання дослідження, охарактеризовано методологічну основу роботи, її наукову новизну і практичне значення; наведено інформацію про апробацію теоретичних положень роботи, її структуру та обсяг, а також основні дані щодо публікацій.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи осмислення та дослідження правової доктрини громадянства» складається із двох підрозділів, у котрих здійснено аналіз гносеологічних, історичних та методологічних засад дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукових досліджень про становлення та розвиток правової доктрини громадянства (в Україні та світі)»* з'ясовано результати наукового розвитку філософсько-правової доктрини громадянства, виявлено очевидну і незаперечну невивченість у вітчизняному контексті проблем доктрини громадянства, її зв'язку з історико-правовими реаліями, давнім взаємозв'язком із європейськими школами вивчення концепції громадянства, які на сучасному етапі суттєво увиразнюють наші завдання як у винятково пізнавальному, так і практичному вимірі. У пізнавальному діапазоні оцінено пріоритети зарубіжних дослідників, які є усталеними теоретичними та практичними експертними маркерами аналізу філософсько-правової доктрини громадянства.

У підрозділі 1.2 *«Методологія аналізу теоретичних засад дослідження філософсько-правової доктрини громадянства»* обґрунтовано методологічні засади дослідження трансформації предметності доктрини громадянства на філософсько-правовому рівні в контексті динамічного праворозуміння і констатовано, що вони відповідають нинішньому рівню розвитку цієї наукової сфери з її суперечливими та досі не усталеними в уніфікації проблемами трактування методології, методів та підходів щодо аналізу гносеологічних механізмів і наявних концепцій. В основу аналізу методології дослідження доктрини громадянства покладено проблему важливого суспільного значення та її невідповідності у розвитку сучасного наукового знання на ґрунті єдино виправданої узагальненості філософсько-правовою наукою. Обрані методи і прийоми дослідження філософсько-правової доктрини громадянства посприяли висвітленню нормативно-правового регулювання громадянства, його людинавимірності та універсальності у часопросторі, дозволили критично оцінити засадничі тенденції переосмислення доктрини громадянства, регламентування його сучасної антропосфери.

Розділ 2 «Гносеологічна ретроспекція філософсько-правової

доктрини громадянства» складається з чотирьох підрозділів, у яких виконана пізнавальна проекція детермінантів теорії громадянства.

У підрозділі 2.1 *«Темпорально-семантичні детермінанти витоків філософсько-правових уявлень про громадянство»* констатовано, що трактат британського філософа Томаса Гоббса «Про громадянина (De Cive)» 1641 р. є філософським підґрунтям опредметнення громадянства: громадянство як політико-правові відносини між особою та державою. Концепція громадянства поступово змінювалася і модифікувалася під впливом філософсько-правових та політико-правових думок мислителів епох відродження, бароко, просвітництва, неокласицизму та постмодернізму, відбулося певне переосмислення її основних правових та ціннісних ознак.

У підрозділі 2.2 *«Схематизація історико-правових засад становлення та розвитку концепції громадянства (особа–держава–суспільство)»* доведено, що до історико-правових темпоральних (часових) етапів еволюціонування доктрини громадянства належать: *античний* (Стародавня Греція, Рим), *класичний*, який умовно можна поділити на *ранній* (від XII ст. до Середньовіччя) та *пізній* (від XIX ст. до закінчення Другої світової війни), *новітній* (концепція громадянства Загальної декларації прав людини 1948 р., модель громадянства Європейського Союзу, починаючи з прийняття Маастрихтської угоди 1992 р.) і *сучасний* (транснаціональна модель громадянства третього тисячоліття, е-громадянство). З'ясовано, що парадигма громадянства міст-держав античної Греції (Афін та Спарти) стала «ядром» сучасної концепції громадянства.

У підрозділі 2.3 *«Диференціали опорних теоретико-правових понять»* вказано, що сутність громадянства у вітчизняній філософії права передбачає передусім з'ясування етимологічного денотату ключового поняття наукового дискурсу «громадянин», «громадянство». Поділяємо думку науковців-мовознавців, що обидві лексеми є похідними від багатоваріантного та багатоаспектного терміна «громада», який традиційно означає «братство рівноправних осіб, суспільство» (за Б. Грінченком), «суспільство, групу, товариство» (за С. Караванським) та «товариство» (за Є. Тимченком), «зорований людський гурт» (за І. Раковським). Громада за сутністю є мікродержавою. Протягом останніх декількох століть розвиток інституту громадянства відбувся під впливом формування держав, а тому й сенс громадянства почали вбачати в правовому зв'язку між особою та державою.

Запропоноване авторське визначення громадянства як постійного у часопросторі правового та ефективного зв'язку між особою та державою, без зазначення етнічного походження особи, що передбачає набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв. Розглянуто денотат «доктрини» та інші дефініції, важливі для сфери громадянства та правової ідентичності особи, які винесені у глосарій (такі, як «автохтон», «аллохтон», «дароване (октройоване) громадянство», «денатуралізація», «ренатуралізація» та ін.).

У підрозділі 2.4 «Доктринальне поле теорії громадянства» визначено, що філософсько-правова доктрина громадянства – це аналітичний спосіб осмислення невід’ємного права людини на громадянство та її належності до певної держави, сформованості взаємних прав і обов’язків громадянина та держави як всередині держави, так і за її межами, побудованих на особливих онтологічних та епістемологічних, антропологічних і аксіологічних основах.

Розділ 3 «Концептуалізація правової ідентичності та редукція онтологічних засад самоідентифікації у доктрині громадянства» складається з чотирьох підрозділів, в яких сформульована концепція правової ідентичності особи; право людини на громадянство; підстави набуття особою громадянства від народження на підставі права крові *ius sanguinis* та/чи права ґрунту *ius soli*, а також правова природа апелятивачії.

У підрозділі 3.1 «Концептуальні основи усвідомлення правової ідентичності особи» виявлено, що серед панівних моделей усвідомлення громадянства у сучасному світопорядку найважливішими, концептуально цілісними, політично виправданими та людиноцентристськими є націоналістична, постнаціональна, яка спрямована на гарантування прав людини, та «Маршалліанська», розвинута британським соціологом Т. Г. Маршаллом, що полягає у трактуванні громадянства винятково як набору політичних, громадянських та соціальних прав. Правова ідентичність особи насамперед проявляється в імені та громадянстві особи і повинна відображати ціннісний інструментарій держави, зважаючи на гарантування прав людини, забезпечення національної безпеки, правовладдя (верховенства права) та демократії (народовладдя) у просторі перманентної глобалізації та міграції.

Зауважено, що фундаментальним джерелом визначення правової ідентичності особи на міжнародно-правовому рівні є Загальна декларація прав людини 1948 р., де у частині 1 ст. 15 нормотворець визначив, що «кожен має право на громадянство». Розроблення цього унікального документа у матриці гарантування прав людини пов’язане з іменами визначних державних діячів та правників, серед яких варто виділити Р. Кассена (Франція), В. Корецького (Україна–СРСР) та Е. Рувельт (США). Декларація прав дитини 1959 р. започатковує осмислення правової ідентичності особи, зазначивши, що «дитині має належати від її народження право на ім’я і громадянство». Відомо, що таке трактування згодом було продубльоване та задеклароване у Конвенції ООН про права дитини 1989 р. (ст. 7).

У підрозділі 3.2 «Епігенез права людини на громадянство і його суть у європейському та світовому контексті» з’ясовано, що основними критеріями набуття громадянства особою від народження, а відтак і ймовірної ідентифікації особи, були і є право крові (*ius sanguinis*), реальне упредметнення якого здійснив Й. Г. Фіхте, і право ґрунту (*ius*

soli), суть якого найґрунтовніше розкрив Е. Ренан. Традиційно виникнення принципу *ius sanguinis* пов'язують із кровним спорідненням, сім'єю, походженням особи ще з античних часів, тоді як право ґрунту (*ius soli*) набуло популярності в часи Римської імперії та згодом у європейських феодальних державах Середньовіччя (тому часто його називають британським «винаходом»). Доведено, що набуття особою громадянства від народження найчастіше відбувається на підставі використання кумулятивно як права крові (*ius sanguinis*), так і права ґрунту (*ius soli*). Лише декілька американських держав допускають застосування *безумовного права ґрунту* (*unconditional ius soli*), такі, як Канада чи США. Тоді як набуття особою громадянства за походженням на підставі права крові (*ius sanguinis*) спрямоване, вочевидь, на збереження етнічного гомогенного середовища в державі та етнічної ідентичності діаспори.

Визначено, що правовою підставою формулювання класичної концепції громадянства є рішення Міжнародного суду справедливості ООН у справі *Nottebohm (Lichtenstein v. Guatemala)* 1955 р., де у п. 23 зауважено, що громадянство – це «реальний та ефективний правовий зв'язок між державою та особою, який існує як на підставі інтересів та почуттів, так і взаємних прав та обов'язків». На нашу думку, саме рішення у цій справі стало основним правовим підґрунтям для розроблення Європейської конвенції про громадянство 1997 р., в ст. 2 якої визначено, що громадянство – це «правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи», однак, з тексту не зрозуміло, коли і як цей «правовий зв'язок» виникає, скільки триває і чи може існувати декілька таких «правових зв'язків» одночасно.

У підрозділі 3.3 «Онтологічна характеристика громадянства та ідентичності особи на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» проаналізовано основні рішення ЄСПЛ у сфері права людини на громадянство та ім'я у контексті застосування ст. 3 Протоколу № 4 до ЄКЗПЛ (йдеться про депортацію), а також комбінація ст. 8 ЄКЗПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя) зі ст. 14 ЄКЗПЛ (заборона дискримінації за будь-якою ознакою). Встановлено, що еталонними у цьому контексті були справи *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom* (1985), *Karashev v. Finland* (1998), *Slivenko v. Latvia* (2003), *Genovese v. Malta* (2012), *Biao v. Denmark* (2016), *Ramadan v. Malta* (2016). Наголошено, що Європейський суд з прав людини послуговується Конвенцією Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. як своєрідним правовим барометром щодо встановлення порушення прав людини, наявності дискримінації у діях органів публічної влади чи їхнього втручання у приватне чи сімейне життя людей та підсилення ідеї людиноцентризму у громадянстві.

У підрозділі 3.4 «Трансформація світоглядних уявлень про правову природу апелятивації у теорії громадянства» наголошено на необхідності упорядкування в Україні на законодавчому рівні засадничих питань реалізації громадянами права людини на ім'я, враховуючи не лише основоположний європейський стандарт «інтерес дитини», а й епіфеномен – національну безпеку держави. Для цього потрібно розробити «каталог імен» громадян України, закріпити його на законодавчому рівні у формі додатку до закону та рекомендувати до використання під час державної реєстрації народження особи компетентними органами держави з метою уникнення дискримінації, непорозумінь, підстав для буллінгу (цькування). Актуальною джерельною базою для осмислення необхідних змін стали рішення ЄСПЛ у справах *Guillot v. France* (1996), *Булгаков проти України* (2007), *Гарнага проти України* (2013), *Cusan and Fazzo v. Italy* (2014), *Henry Kismoun v. France* (2014) тощо.

Розділ 4 «Формування сучасної концепції громадянства та її експлікація в законодавстві» складається з чотирьох підрозділів, в яких пояснена основна ідея громадянства та її сучасна антропосфера; розглянуто основні способи набуття особою громадянства; уточнено правові засади партисипативної демократії; експліковано правовий статус біженців та шукачів притулку.

У підрозділі 4.1 «Унаочнення концепції громадянства у контексті свободи руху в Європейському Союзі» зазначено, що питання громадянства перебуває у дискреції кожної держав-учасниці ЄС, яка самостійно встановлює законодавче врегулювання підстав набуття і припинення громадянства. У контексті свободи руху (пересування) осіб громадянство неодноразово ставало предметом розгляду справ Судом справедливості ЄС, який у своїх рішеннях, зокрема у справах *Micheletti* (1992), *Martinez Sala* (1998), *Grzelzyk* (2001), *Baumbast* (2002), *Garcia Avello* (2003), *Zhu and Chen* (2004), *Bidar* (2005), *Gibraltar* (2006), *Grunkin and Paul* (2006), *Teixeira* (2010), *Rottmann* (2010), *Zambrano* (2011), *Dereci* (2011), *Iida* (2012), *Prinz and Seeberher* (2013), *Elrick* (2013), *Delvigne* (2014), *Ogieriakhi* (2014), *Martens* (2015), *K.A., M.Z., M.J., N.N.N., O.I.O., R.I., B.A.* (2018), *Banger* (2018), виробив виважену, однозначну і чітку позицію, наголошуючи на тому, що «громадянство Європейського Союзу є основним статусом громадян держав-учасниць Європейського Союзу, даючи можливість тим, хто опинився у схожій ситуації, отримати однакове ставлення, передбачене на законодавчому рівні, незалежно від їх національності».

У підрозділі 4.2 «Європейський та світовий досвід формування сучасної антропосфери громадянства у правовій площині» проаналізовано первинні (філіація) та вторинні (натуралізація, оптація, трансферт) способи набуття особою громадянства. Первинний спосіб набуття громадянства характеризується часовою ознакою – фактом народження особи, а тому діє

від її народження та не залежить від її волі. Усі вторинні способи набуття особою громадянства застосовуються після її народження та залежать від її волевиявлення (за винятком трансферту громадянства). З'ясовано, що з 1978 р. базовий принцип набуття особою громадянства від народження *ius sanguinis* в Європі та у світі набув дещо іншого правового значення у зв'язку із використанням допоміжних репродуктивних технологій (та укладенням договору сурогатного материнства). Про це свідчить практика Європейського суду з прав людини: *Lavisse v. France* (1991), *S.H. and Others v. Austria* (2011), *Menneson v. France* (2014), *Labassee v. France* (2014), *Paradiso and Campanelli v. Italy* (2017).

Констатовано, що до основних видів *натуралізації* (як укорінення) належать такі, як: *звичайна* (набуття особою громадянства відбувається на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується не на суб'єктивному праві конкретної особи, а на виконанні умов, передбачених законодавством), *виняткова* (набуття особою громадянства відбувається на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується на виконанні умов, не лише передбачених законодавством, а й додатково встановлених цими органами) та *привілейована* (набуття громадянства окремими категоріями осіб на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади: дароване (октройоване) громадянство особам, які мають визначні заслуги, чи особами, прийняття яких до громадянства становить державний інтерес; внаслідок усиновлення; внаслідок встановлення над особою опіки чи піклування; у зв'язку з інвестицією). Окреслено основні аспекти оптації громадянства, як позитивного явища, та розглянуто трансферт громадянства у зв'язку із територіальними змінами, як негативного міжнародно-правового явища.

У підрозділі 4.3 «Виокремлення правових засад реалізації концепції партисипативної демократії на підставі громадянства» доведено, що громадянство передбачає дихотомію взаємовідносин між особою та державою, які є зручним інструментом для з'ясування подальших основних концептуальних та соціально значущих чинників взаємного впливу. Особливу увагу у контексті реалізації принципу вірності заслуговує ситуація, коли особа з подвійним (множинним) громадянством (біпатрид) обрана/призначена до органів публічної влади, має доступ до державної таємниці та скарбниці, є представником правничої професії, здійснює правоохоронні функції для забезпечення державної безпеки, чого варто уникати.

У підрозділі 4.4 «Диференціація особливостей правового статусу біженців та шукачів притулку у час глобалізації» констатовано, що в час перманентної міграції та глобалізації на кінець 2017 р. загальна кількість мігрантів в світі становить 258 млн. осіб, які не проживають у державі свого походження, а 67 % усіх мігрантів проживають у 20 державах світу.

У світі задокументовано понад 71 млн. осіб, які були вимушені емігрувати (майже 20 млн. біженців; понад 3 млн. шукачів притулку; майже 2 млн. 800 тисяч осіб без визначеного громадянства; понад 39 млн. 100 тисяч внутрішніх переселенців).

Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. вважається політико-правовим «артефактом», застарілим за своєю сутністю, а дефініція «біженець» далека від природи самого явища. «Екологічним мігрантам» для отримання статусу біженця практично неможливо довести загрозу «прямого переслідування» у ситуації впливу зміни клімату на їхню життєдіяльність: запропоновано використовувати для їхньої ідентифікації сучасний еквівалент «паспорта Нансена», який був ефективним інструментом вирішення питання ідентифікації біженців після Першої світової війни.

Антропогенний вплив на навколишнє середовище (винаходи та інновації, випробовування ядерної зброї, воєнні конфлікти, вирубування прадавніх лісів, зміна русел рік) спричиняє не лише кліматичні зміни, які впливають на життя людей та змушують їх переселятися в інші країни, більш придатні для життя, а й передумови до подальшого осучаснення та удосконалення політико-правової доктрини громадянства (особливо, що стосується міграції).

Розділ 5 «Аксіологічні денотати правового регулювання громадянства в Україні та світі» складається з чотирьох підрозділів, в яких розглянуто ціннісні характеристики громадянства в Україні і світі; еволюціонування законодавчого закріплення правового інституту українського громадянства; вплив міграційних процесів на розвиток етнонаціональної політики; особливості врегулювання припинення громадянства та визначення сутності безгромадянства..

У підрозділі 5.1 «Порівняльно-правовий аналіз аксіосегментів громадянства» констатовано, що питання (не)сприйняття суспільством та регламентування у національному законодавстві наявності в будь-якої особи чи набуття нею подвійного громадянства не є винятково українською проблемою, а тому спонукає органи публічної влади до її вирішення, враховуючи європейський та світовий досвід. Окреслено проблематику питання «подвійне громадянство – подвійна вірність» на підставі судових рішень у справах *Canevaro (Italy v. Peru)* 1912 р., *Nottebohm (Lichtenstein v. Guatemala)* 1955 р., *Mergé (United States of America v. Italy)* 1955 р. та *Flegenheimer (USA v. Italy)* 1958 р. у міждержавній площині. Поділяємо тезу, що множинне громадянство і відчуття множинної вірності породжує плутанину між правами особи та її ідентичністю, культурою і політикою, державою та нацією, однак у сучасному житті подвійне (множинне) громадянство стало *mainstream*.

Концептуалізовано, що у контексті подвійного (множинного) громадянства йдеться не стільки про саме явище, як про способи його

набуття: від народження на підставі філіації (латентне) чи після народження у зв'язку із натуралізацією особи (альтернативне). Трансформація мислення є наслідком зміни межі спектру публічно висловлюваних ідей щодо прийнятності подвійного (множинного) громадянства. Політико-правова життєздатність конструкту подвійного (множинного) громадянства залежить переважно від того, чи потрапляє він у межі, які суспільство звикло сприймати як прийнятне. Відкриття «вікна Овертона» щодо подвійного (множинного) громадянства характеризується можливістю здійснити певні політичні та правові дії, які стосувалися раніше табуйованих тем. Внесення у перспективі змін до законодавства у сфері громадянства повинне, по-перше, стосуватися не обмеження прав звичайних людей, які мають подвійне (множинне) громадянство від народження, а лише тих, хто прагне стати представниками органів публічної влади із числа секретноносіїв, тобто осіб, які мають доступ до державної таємниці та скарбниці, представників правничої професії, а також тих, які здійснюють правоохоронні функції для забезпечення державної безпеки і суверенітету України. По-друге, об'єктом відповідних законодавчих змін повинні стати громадяни України, які після народження набули альтернативне громадянство іншої держави у зв'язку із натуралізацією (будь-якою) і виявляють бажання бути обраними/призначеними до органів публічної влади України чи мати доступ до державної таємниці та скарбниці тощо.

У підрозділі 5.2 *«Гене́за та траєкторія законодавчого закріплення правового інституту громадянства в Україні»* висвітлено окремі теоретичні та праксеологічні проблеми, пов'язані із громадянством України, як конституційно-правовим інститутом, та окреслено напрям еволюціонування українського законодавства про громадянство протягом останніх 100 років державотворення (1918 – 2018 рр.), який був і є спрямований на законодавче гарантування антропологічних і аксіологічних констант у парадигмі людиноцентризму, ефективного поєднання захисту прав людини та забезпечення національної безпеки задля реалізації правовладдя.

Проаналізовано українське законодавство про громадянство 1918, 1991 та 2001 рр. щодо реалізації принципу вірності особи державі свого громадянства з огляду цінності дарованого (октройованого) громадянства, громадянства у зв'язку з інвестицією, подвійного (множинного) громадянства (а саме можливості таких громадян (біпатридів) бути обраними/призначеними до органів публічної влади), підстав денатуралізації та ренатуралізації тощо. З'ясовано актуальний стан імплементації у чинне законодавство України міжнародних стандартів у сфері громадянства, апробованих в Європі та у світі, а також запропоновано науково обґрунтовані рекомендації з метою подальшого вдосконалення чинного законодавства України про громадянство у зв'язку із активізацією міграційних процесів в умовах глобалізації та

інтеграції України в європейське співтовариство.

У підрозділі 5.3 «Громадянство та міграція у системі координат державної етнонаціональної політики України» визначено, що застосування трансферту громадянства у зв'язку із територіальними змінами протягом останніх ста років є одним із первинних механізмів виникнення національних меншин в Україні. З'ясовано, що використання принципу «історичної часової квоти» (найчастіше йдеться про «часову квоту» сто років) у національному законодавстві є пропорційним, прийнятним та необхідним для забезпечення національної безпеки, оскільки чітко передбачає, що національна меншина не складається з недавніх емігрантів або біженців, а має глибоке укорінення в державі постійного проживання.

У підрозділі 5.4 «Дискреція практичних намірів регулювання правової природи припинення громадянства та сутності безгромадянства» актуалізовано, що усі підстави припинення громадянства особи можна поділити на чотири основні групи:

- *автоматичне припинення громадянства* (у випадку добровільного набуття іншого громадянства, але не за народженням);

- *втрата громадянства* (відсутність справжнього зв'язку між державою-учасницею та її громадянином, який постійно проживає за кордоном; добровільна служба в іноземному військовому формуванні; усиновлення дитини, якщо дитина набуває іноземного громадянства або має іноземне громадянство одного чи обох усиновителів);

- *позбавлення громадянства* (у т. ч. денатуралізація в результаті поведінки особи, яка серйозно шкодить життєво важливим інтересам держави-учасниці; якщо під час неповноліття дитини встановлено, що визначені у внутрішньодержавному праві умови, які дозволили їй набутти *ex lege* громадянства держави-учасниці, більше не виконуються);

- *скасування набуття громадянства* (у випадку набуття громадянства держави-учасниці внаслідок шахрайських дій, подання неправдивих відомостей або приховування будь-якого суттєвого факту, що стосується заявника).

Очевидним результатом припинення громадянства (у випадку наявності в особи громадянства лише однієї держави) може стати її безгромадянство, що є негативним явищем. У світі прийнято розрізняти апатридів (осіб без визначеного громадянства) *de jure* та *de facto*. Якщо у першому випадку безгромадянство особи найчастіше визначається як правове становище особи, коли вона не є громадянином будь-якої держави з огляду на законодавство, то у другому випадку апатридами є ті особи, які формально мають громадянство певної держави, однак фактично не можуть користуватися міжнародним захистом держави їхнього громадянства – йдеться про біженців. Існують *абсолютні*

апатриди (особи без визначеного громадянства від народження) та *відносні* (ті, які стали апатридами після народження, втративши громадянство, набуте ними від народження).

Безгромадянство – це невидима проблема, яку важко відслідкувати, а тому й вирішити. Особи без визначеного громадянства є «невидимими» для національного законодавства, фактично вони не існують, їх важко ідентифікувати та зареєструвати у конкретній державі. Такі люди залишаються непобаченими та непочутими на місцевому, регіональному та державному рівнях, оскільки не володіють спектром прав, обов'язків та привілеїв, належних винятково громадянам конкретних держав. Ідентифіковано основні підстави виникнення безгромадянства: дискримінація на етнічному, расовому чи релігійному ґрунті; небажання набуття громадянства у зв'язку із трансфертом громадянства в результаті територіальних змін; колізії та прогалини у законодавстві різних держав щодо набуття громадянства тощо.

Запропоновано внести зміни та доповнення до закону України «Про громадянство»:

- додати до основних підстав припинення громадянства *денатуралізацію* (примусове припинення громадянства конкретної держави, набутого особою у зв'язку із натуралізацією, внаслідок вчинення нею дій, скоєних всупереч інтересам держави набутого громадянства);

- визначити та регламентувати чіткі критерії відмінності між *денатуралізацією* та *скасуванням набуття громадянства*;

- встановити заборону на *ренатуралізацію* особи, беручи до уваги об'єктивні обставини зміни правової ідентичності особи.

ВИСНОВКИ

Підсумком аналізу заявленої в темі проблематики є теоретичні положення, які окреслюють актуальність появи доктрини громадянства у філософсько-правовій науці, завдання, встановлену новизну дослідження та ряд усталених структурних положень, що аргументують і розвивають авторську концепцію та підтверджують правильність й об'єктивність одержаних результатів дисертаційної роботи.

1. Питання громадянства у філософсько-правовому осмисленні виявляють свою актуальність у зв'язку з науковою прогалиною у цій засадничій міждисциплінарній сфері та посталими праксеологічними запитамі сучасної юридичної практики на підставі реальної потреби реформування.

Сутність правової доктрини громадянства у сучасній вітчизняній юридичній літературі є маловивченою і фрагментарно дослідженою, існує

плюралізм думок та поглядів щодо її ролі, правової природи та змістових ознак. Пізнавальна сфера дослідження сягає кількох важливих наукових галузей – від теорії та філософії права до політико-правових та інших світоглядних учень, конституційного права до порівняльного правознавства, адміністративного, інформаційного, цивільного, сімейного, міжнародного права, а також соціології та лінгвоюриспруденції.

Зауважено, що, окрім теоретичних актуалізацій у вітчизняній науці вже відомих напрацювань провідних теоретиків права та філософії, визрівають зміни, які артикулюватимуть необхідність законодавчих уточнень і доповнень, що універсалізують всі сучасні досягнення гуманітаристики щодо громадянства як фундаментального інституту аксіосфери держави.

У світовій науці виявлено, що переважає дослідницька праця зарубіжних науковців (Р. Баубюк, Р. Беллами, Дж. Г. Г. Вейлер, Ю. Габермас, Д. Гітер, Р.-Ж. де Гроот, Д. Ебрехем, С. Засен, К. Йоппке, С. Каррера, Дж. Г. Керенс, В. Кимліка, Т. Г. Маршалл, Л. Оград, Л. Пілгрем, Дж. Г. А. Покок, П. Спіро, Дж. Туллі, Дж. Шоу, П. Шук та інші).

2. Констатовано, що в обсязі динамічного праворозуміння до основних філософсько-світоглядних підходів, які у загальнотеоретичному дослідженні є системою принципів пізнання, забезпечують належний рівень та об'єктивність отриманих результатів і супроводжують весь процес дослідження правової доктрини громадянства, належать домінантні для нас методи як: діалектичний, історико-правовий, аналіз та синтез, прогнозування, класифікації та групування, концептуальний, семіотичний, синергетичний, системно-комплексний, статистичний, структурно-функціональний, герменевтичний методи тощо.

З метою ширшого розкриття сучасної антропосфери громадянства у дослідженні були застосовані принципи класифікації та групування, які, на наш погляд, є життєво необхідними для систематизації численних наукових поглядів українських та, насамперед, європейських учених щодо визначення поняття і сутності громадянства, основних принципів його набуття особою від народження та після народження, підстав його набуття та припинення, виникнення подвійного (множинного) громадянства, безгромадянства.

Осмислення та дослідження філософсько-правової доктрини громадянства характеризуються використанням не лише системно-комплексного, а й статистичного і структурно-функціонального методів. Системно-комплексний метод референціював громадянство не лише як правовий статус особи, а як постійні у часопросторі взаємовідносини між особою та державою, незалежно від етнічного походження особи, які проявляються у правах, обов'язках та привілеях.

Цілком очевидно, що такі два методи (статистичний, на підставі якого

оцінено рівень імплементації міжнародно-правових норм у сфері громадянства у національне законодавство держав, і структурно-функціональний – для виявлення характерних ознак, структурних елементів та підстав набуття/припинення громадянства) уважливлюють роль у дослідженні теоретико-правових основ філософсько-правової доктрини громадянства, становлення й еволюції способів її опредметнення. Відчутний ефект консюмеризму (у вигляді активізації громадянства у зв'язку із інвестицією) та інші сучасні меритократичні підходи до розуміння громадянства, а також очевидні кризові явища в дії міжнародно-правових норм, породжують вимушене переселення людей, деформацію правового світопорядку.

3. Аналіз філософсько-правових уявлень про громадянство у його темпорально-семантичній детермінації вибудовано на основі диференціації різних типів часу. Модель історичного часу артикульована на підставі досліджень у сфері громадянства та правової ідентичності із деяким авторським уточненням. Підґрунтям такого підходу є, по-перше, те, що філософія громадянства – це полідисциплінарна сфера, яка об'єднує не лише політологічні конструкти, але (і насамперед) – правові. По-друге, темпоральність у структурно-семантичному інтерпретуванні сягає таких чотирьох діапазонів: політико-правової хроніки витоків уявлень про громадянство; політико-правової хронографії розвитку уявлень про громадянство; історико-правової тривалості еволюції цього інституту у філософсько-правовому дискурсі та діапазоні «вічного часу». Зауважено відносність диференціювання засад філософсько-правової акумуляції темпорального виміру громадянства і вказано основні етапи його еволюціонування: античний (Стародавні Греція, Рим); класичний, який умовно можна поділити на ранній (від XII ст. до Середньовіччя) та пізній (від XIX ст. до закінчення Другої світової війни); сучасний (закінчення Другої світової війни до тепер), в якому виділено модель громадянства Європейського Союзу, транснаціональну модель громадянства третього тисячоліття, а також неокантіанські теорії космополітичного громадянства.

4. Історико-правові засади зародження і становлення теорії громадянства репрезентовані на основі аналізу темпорального зрізу: констатовано, що в античні часи громадянство трактувалося як структура взаємовідносини між особою та містом-державою (полісом) чи громадою, у Середньовіччі – між особою та монархом (з яким уособлювалася держава), а починаючи з кінця XVIII ст. – між особою та державою.

З'ясовано, що республіканська модель громадянства була започаткована в античній Греції, а ліберальна – у Римі. Концепція громадянства поступово змінювалася і модифікувалася під впливом філософсько-правових та політико-правових думок мислителів епох відродження, бароко, просвітництва, неокласицизму та постмодернізму, відбулося певне

переосмислення її основних ознак та цінності. Трактатування громадянства винятково як постійного зв'язку між особою та державою, суть якого полягає у вірності особи державі свого громадянства, є достатньо дискусійним серед наукової спільноти та зберігається у законодавстві частини держав світу (зокрема. Об'єднаного Королівства і США).

5. Пошук детермінантів витоків концептуальних уявлень про громадянство сформований на основі трактату британського філософа Томаса Гоббса «Про громадянина (*De Cive*)» 1641 р., в якому громадянство потрактоване як політико-правові відносини між особою та державою.

Громадянство, первинно семантично пов'язане із «громадою», «містом-державою», поступово втрачає свою, насамперед, територіальну «прив'язаність», а також реальний та ефективний політико-правовий зв'язок. Цей зв'язок між особою та державою існує як на підставі інтересів та почуттів особи до держави свого громадянства, так і взаємних прав, обов'язків та привілеїв, які виникають в особі від народження (рішення Міжнародного суду справедливості ООН у справі *Nottebohm (Lichtenstein v. Guatemala)* 1955 р.).

Концептуалізовано, що громадянство – це постійний у часопросторі правовий та ефективний зв'язок між державою та особою, без зазначення етнічного походження особи, що передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв.

6. Правова доктрина громадянства – це аналітичний спосіб осмислення невід'ємності та невідчужуваності права кожної людини на громадянство і належність до певної держави, сформованості взаємних прав і обов'язків громадянина та держави як всередині держави, так і за її межами, побудованих на особливих онтологічних та епістемологічних, антропологічних і аксіологічних основах.

Обґрунтовано, що доктринальне поле феномена громадянства має сформовані онтологічні, епістемологічні та аксіологічні основи, які творять неперервну цивілізаційну сутність у часі і просторі. Процес формування української правової доктрини громадянства є тривалим, оскільки її історична тяглість сягає століття – від прийняття 2 березня 1918 р. Центральною Радою закону «Про громадянство Української Народної Республіки».

7. Виявлено, що серед провідних моделей усвідомлення громадянства у сучасному світопорядку крізь призму правової ідентичності особи найважливішими, концептуально цілісними, політично виправданими та людинацентристськими є націоналістична модель, постнаціональна модель, яка спрямована на гарантування прав людини, та «Маршалліанська» модель, розвинута британським соціологом Т. Г. Маршаллом.

Основні передумови формування правової ідентичності особи як громадянина були осмислені ще в античності. З'ясовано, що правова

ідентичність особи як громадянина проявляється в його когнітивній, аксіологічній, соціально-інтегративній ролі, адаптивній і герменевтичній сутності.

Когнітивна сфера асоціюється із властивим для кожного громадянина правосвідомісним самоідентифікуванням. Аксіологічна ідентифікованість – це процес, пов'язаний із її усвідомленою самоповагою. Герменевтична складова полягає у здатності громадянина до інтерпретування правових норм та їх неухильного виконання. Адаптивна функція виявляється у призвичаюванні до правового буття у державі і словідуванні правослухняності. Соціально-інтегративна сутність доводить здатність чи нездатність особи до самоінтеграції у державі свого громадянства.

Правова ідентичність кожної особи, яка традиційно проявляється в її імені та громадянстві, є наслідком її ціннісного світогляду, враховуючи гарантування прав людини і забезпечення національної безпеки у просторі перманентної глобалізації та міграції. До основних категорій осіб у залежності від правової ідентичності належать такі, як: громадяни, негромадяни, особи без визначеного громадянства (апатриди), автохтони, аллохтони, біпатриди (особи з подвійним/множинним громадянством), мігранти, біженці, шукачі притулку, внутрішньо переміщені особи, представники діаспори і національних меншин та інші.

8. Оскільки громадянство належить до маркерів ціннісних, а відтак чуттєвих і крихких, то не можна не помітити його часткову деформацію під впливом глобалізації та глокалізації: втрачається територіальна «прив'язаність» для народжених поза кордонами держави на підставі застосування права крові *ius sanguinis*, диверсифікується ціннісна сутність громадянства у випадку набуття громадянства у зв'язку з інвестицією, зменшується концептуальність громадянства як реального та ефективного зв'язку між особою та державою у контексті біпатризму чи безгромадянства *de facto*.

Сучасна правова, економічна, політична, соціальна реальність породжує появу новітніх варіантів набуття особою громадянства на підставі натуралізації, які характеризуються активізацією споживацького (меркантильного) підходу та знеціненням укорінення (з'являються особи, які не володіють повним «набором» громадянських прав, а тому не відчують жодного обов'язку вболівати за державу свого громадянства). Як наслідок, відбувається поступова трансформація сутності громадянства винятково правничого феномена у політико-сформоване явище глобального світу.

9. Концепцію вибудовано на розумінні онтології права людини на громадянство, яке є фундаментальним, невід'ємним та невідчужуваним. Реалізація права кожної людини на громадянство (ст. 15 Загальної декларації прав людини 1948 р.) може викликати порушення інших прав людини, дискримінацію у діях органів публічної влади або їхне

втручання у приватне чи сімейне життя.

Громадянство та основні способи його набуття чи припинення не є предметом регламентації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., для цього можна покликатися на окремий документ, прийнятий на рівні Ради Європи, – Європейська конвенція про громадянство 1997 р. Однак, це не є перепорою для розгляду ЄСПЛ справ, пов'язаних із набуттям чи припиненням громадянства.

Свідченням цього є основні рішення ЄСПЛ у сфері реалізації права людини на громадянство у контексті застосування ст. 3 Протоколу № 4 до ЄКЗПЛ (йдеться про депортацію), а також комбінація ст. 8 ЄКЗПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя) зі статтею 14 ЄКЗПЛ (заборона дискримінації за будь-якою ознакою). На нашу думку, до найконструктивніших справ у контексті задекларованої нами проблематики належать *Genovese v. Malta* (2012), *Menneson v. France* і *Labassee v. France* (2014), *Biao v. Denmark* (2016), *Ramadan v. Malta* (2016), *Paradiso and Campanelli v. Italy* (2017). Рішення у цих справах кваліфікуємо як законні підстави для вдосконалення законодавчого інструментарію з метою посилення людиноцентризму у громадянстві.

10. У проблематиці правової ідентифікації особи актуалізується зрідка обговорювана у філософії права трансформація світоглядних уявлень про правову природу антропомастики й апелятивациї, що безперечно пов'язана із доктриною громадянства. На законодавчому рівні в Україні необхідно визначити особливості реалізації права людини на ім'я, враховуючи не лише засадничий європейський стандарт «інтерес дитини», а й фундаментальний – національну безпеку держави. Правові підстави для констатування важливості осмислення апелятивациї віднайдені у рішеннях ЄСПЛ у справах *Guillot v. France* (1996), *Cusan and Fazzo v. Italy* (2014), *Henry Kismoun v. France* (2014).

Для цього, по-перше, необхідно внести зміни та доповнення до Сімейного кодексу України (щодо визначення імені дитини); по-друге, розробити «каталог імен» громадян України, закріпити його на законодавчому рівні у формі додатку до закону та рекомендувати до використання під час державної реєстрації народження особи компетентними органами держави; по-третє, врегулювати (визначити на державному рівні) використання подвійних імен; по-четверте, зобов'язати компетентні органи держави реєструвати повне ім'я новонароджених громадян України, а не скорочений його варіант; по-п'яте, заборонити компетентним органам держави реєструвати іншомовні імена новонароджених громадян України, якщо існують українські відповідники цього ж імені (єдиним винятком з цього правила може бути випадок, коли таким іменем дитину нарекають відповідно до традицій тієї національної меншини, до якої належать її батьки).

11. Констатовано, що найвагоміше унаочнення моделі громадянства ЄС відбулося у вигляді реалізації на практиці концепції «вільного руху (пересування) осіб», передбаченого ст. 20(1) Угоди про функціонування Європейського Союзу. Про це свідчить вироблена Судом справедливості ЄС тривала практика, який у своїх рішеннях (зокрема, у справах *Micheletti* (1992) – подвійне громадянство, *Garcia Avello* (2003) і *Grunkin and Paul* (2006) – особливості апелятивації, *Zhu and Chen* (2004) – набуття громадянства на підставі права ґрунту *ius soli*, *Rottmann* (2010) – денатуралізація, *Iida* (2012) – множинне громадянство, *Banger* (2018) – свобода руху (пересування) осіб) обґрунтував, що «громадянство Європейського Союзу є основним статусом громадян держав-учасниць Європейського Союзу, даючи можливість тим, хто опинився у схожій ситуації, отримати однакове ставлення до них, передбачене на законодавчому рівні, незалежно від їхньої національності».

Однак, дається взнаки соціально-економічна вигода на підставі впливу консюмеризму на розвиток доктрини громадянства.

12. Становлення сучасної антропосфери громадянства на підставі європейського та світового досвіду відбувається завдяки еволюціонуванню первинних (філіація) та вторинних способів (натуралізація, оптація, трансферт) набуття особою громадянства. Первинному способу набуття особою громадянства властива часова ознака – факт народження особи, а тому діє від її народження та не залежить від її волі. Усі вторинні способи набуття особою громадянства застосовуються після її народження та залежать від її волевиявлення (за винятком трансферту громадянства).

Актуалізовані основні види натуралізації (як укорінення): звичайна (набуття особою громадянства відбувається на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується не на суб'єктивному праві конкретної особи, а на виконанні умов, передбачених законодавством), *виняткова* (набуття особою громадянства відбувається на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, підґрунтя якого є виконання умов, не лише передбачених законодавством, а й додатково встановлених цими органами), *привілейована* (набуття громадянства окремими категоріями осіб на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади).

Класифіковані основні підстави привілейованої натуралізації як способу вторинного набуття громадянства: реєстрація шлюбу; дароване (октройоване) громадянство особам, які мають визначні заслуги, чи особами, прийняття яких до громадянства становить державний інтерес; усиновлення; встановлення над особою опіки чи піклування; у зв'язку з інвестицією (як новітнього варіанту «безпроблемного» набуття особою громадянства у результаті інвестування капіталу в економіку іншої держави).

13. На основі виокремлення правових засад реалізації партисипативної демократії проаналізовано концептуальні принципи

залучення громадян до державотворчого та політико-управлінського процесу. Встановлено, що громадянство є тією кваліфікуючою ознакою, яка допускає особу до участі у публічній владі (зокрема, у зв'язку із реалізацією активного та пасивного виборчого права). Резервуючи для власних громадян посади в органах публічної влади із числа «секретноносіїв» (глава держави, член парламенту, член уряду), у судових, правоохоронних органах та пенітенціарній службі, у поліції, прикордонній, митній, податковій, пожежній та охоронній службах, у Збройних Силах, у службі безпеки та дипломатичній службі, в органах місцевого самоврядування, кожна держава гарантує суверенітет, правовладдя та національну безпеку.

Констатовано, що питання вірності (лояльності) осіб з подвійним (множинним) громадянством, які є публічними особами та працюють в уряді чи парламенті держави одного із своїх громадянств, створює нові сучасні виклики щодо цінностей, патріотизму та національної безпеки в Європі (Франції, Чехії чи Швейцарії) та у світі (зокрема, в Австралії).

14. Диференціація осіб, які в час повсюдної глобалізації та міграції потребують додаткового захисту (біженців і шукачів притулку), побудована на аналізі міжнародно-правового контенту у сфері правової ідентичності особи. Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. потребує сучасного переосмислення, оскільки деякі положення не відповідають викликам часу.

Насамперед йдеться про визначення категорії «екологічного біженця» та перегляд основних кумулятивних підстав для визнання будь-якої особи біженцем: по-перше, бути за межами країни своєї національної належності; по-друге, мати побоювання стати жертвою переслідування; по-третє, переслідування за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів і, нарешті, ці побоювання повинні бути обґрунтовані.

15. Аксіосегменти громадянства позиціоновані як ціннісні матриці, культивовані різними державами світу як найвартісніші для утвердження принципів правовладдя, патріотизму і вірності. З'ясовано, що у 1960-х рр. більшість держав світу передбачала на законодавчому рівні, що набуття громадянством однієї держави за власним бажанням альтернативного громадянства іншої держави має наслідком автоматичну втрату ним громадянства першої держави. Такий підхід серед науковців часто називається негативним з огляду на реалізацією кожною людиною свого права на громадянство. На даний час понад 70 % держав світу законодавчо затвердили значно толерантніший підхід, який дозволяє громадянам першої держави за власним бажанням набувати громадянства другої держави без автоматичної втрати ними громадянства першої держави.

Наявність в особи подвійного (множинного) громадянства не створює проблем. Розмірковуючи про подвійне (множинне) громадянство, варто пам'ятати, що йдеться не стільки про саме явище, як про способи

його набуття: від народження на підставі філіації чи після народження у зв'язку із натуралізацією особи (альтернативне). Існує чимало варіантів, коли особа від народження може набути декілька громадянств: найчастіше – в результаті кумулятивного застосування права крові *ius sanguinis* та абсолютного права ґрунту *ius soli* у випадку народження екстратериторіально. Усі громадянства, набуті особою одночасно, однак, мають різну «вагу» та «силу».

Проблема виникає, коли біпатриди (особи з подвійним/множинним громадянством) виявлять бажання реалізувати пасивне право голосу чи бути призначеними в органи публічної влади і мати доступ до державної скарбниці або тасмниці, здійснювати державно-владні повноваження.

16. Актуалізовано окремі теоретичні та філософсько-практичні проблеми, пов'язані із громадянством України, як конституційно-правовим інститутом, схематично окреслено модель еволюціонування українського законодавства про громадянство протягом останніх 100 років державотворення (1918–2018 рр.). Еволюція законодавства спрямована на законодавче гарантування антропологічних і аксіологічних констант у полі людиноцентризму, ефективного поєднання гарантування прав людини та забезпечення національної безпеки.

Аналіз українського законодавства про громадянство 1918, 1991 та 2001 рр. дав підстави стверджувати, що необхідно переосмислити у правовому полі та доповнити базове національне законодавство у контексті закріплення принципу вірності особи державі свого громадянства, наслідків дарованого (октройованого) громадянства, можливості набуття громадянства у зв'язку з інвестицією, сприйняття подвійного (множинного) громадянства, а саме можливості таких громадян (біпатридів) бути обраними (призначеними) до органів публічної влади, підстав денатуралізації та ренатуралізації тощо. Зауважено поступальність розвитку доктрини громадянства, періодизація якого охоплює останні сто років (державницький; міжвоєнний; радянський; сучасний).

На підставі міжнародних стандартів у сфері громадянства, апробованих в Європі та у світі, а також у зв'язку із активізацією міграційних процесів в умовах глобалізації та інтеграції України в європейське співтовариство запропоновано змінити та доповнити законодавство у сфері громадянства та правової ідентичності: додати до основних підстав припинення громадянства денатуралізацію; законодавчо визначити та регламентувати чіткі критерії відмінності між денатуралізацією та скасуванням набуття громадянства; встановити присягу вірності (лояльності) Україні у випадку набуття особою громадянства на підставі натуралізації; додати вимогу щодо складання обов'язкового іспиту з державної (української) мови особою у випадку її народження та постійного проживання за кордоном (аллохтон) після досягнення нею

повноліття; встановити заборону на ренатуралізацію особи, яка була позбавлена українського громадянства, набутого на підставі натуралізації, беручи до уваги об'єктивні обставини зміни правової ідентичності особи; обмежити трьома кількістю поколінь громадян України, народжених за кордоном (екстратериторіально), які можуть «передати» українське громадянство на підставі права крові *ius sanguinis* своїм дітям; гарантувати набуття українського громадянства за походженням на підставі права крові *ius sanguinis* дитині, народженій після смерті одного із батьків, який був громадянином України.

17. В українському законодавстві відсутні норми дискримінаційного характеру за етнічною ознакою чи на підставі належності до будь-якої наявної в Україні національної меншини. В Україні представники національних меншин, будучи громадянами України, володіють усім спектром громадянських прав людини.

Розвиток державної етнонаціональної політики в Україні повинен відбуватися одночасно по осі громадянства та міграції людей, участь яких у розбудові демократичної і правової держави та ефективного реформування місцевого самоврядування має стати цінним надбанням і бажаною інвестицією. Фундаментальним визначенням «національної меншини» у процесі розроблення етнонаціональної політики є таке: це група, яка кількісно поступається решті населення держави й не посідає панівного становища, члени якої є громадянами цієї держави, але володіють етнічними, релігійними чи мовними рисами, відмінними від рис решти населення, та які беззастережно виявляють солідарність, спрямовану на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови, не складається з недавніх емігрантів або біженців; має глибоке коріння в країні проживання (т. зв. «часову квоту» у сто років).

18. З'ясовано, що у світі існує декілька груп підстав припинення громадянства, які залежать/не залежать від волевиявлення особи: автоматичне припинення громадянства; втрата громадянства; позбавлення громадянства (у т. ч. денатуралізація); скасування набуття громадянства. Використання будь-якого з них може спричинити як наслідок безгромадянство особи. Як правило, це заборонено Європейською конвенцією про громадянство 1997 р., але законодавство деяких держав-учасниць Ради Європи допускає виникнення такого негативного результату: держави можуть зарезервувати за собою право позбавити особу громадянства за дії, вчинені всупереч інтересам держави, навіть якщо така особа стане апатридом (особою без визначеного громадянства).

Традиційно особи без визначеного громадянства (апатриди), проживаючи постійно в конкретній державі, не вважаються її громадянами, а тому не володіють тим набором прав, обов'язків та привілеїв, який належить винятково громадянам. Існує безліч підстав

виникнення безгромадянства (дискримінація на етнічному, расовому чи релігійному ґрунті, небажання набуття громадянства у зв'язку із трансфертом громадянства на підставі територіальних змін, колізії та прогалини у законодавстві різних держав щодо набуття громадянства тощо). Безгромадянство є проблемою світового масштабу, яка у зв'язку з воєнними конфліктами, міграцією та колізією законодавства породжує нові глобалізаційні та цивілізаційні виклики.

Дескрипція міжнародно-правового регулювання громадянства та правової ідентичності особи відображає лише деякі аспекти виникнення безгромадянства і особливості трактування цього явища, демонструє потенційні проблеми її правового регламентування та практичного застосування у контексті цивілізаційних викликів і міграційних рухів. На нашу думку, перспективи подальших розвідок у цьому напрямі пов'язані із удосконаленням правового регулювання громадянства та правової ідентичності особи, подвійного (множинного) громадянства, безгромадянства, гарантування прав людини кожному.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Софінська І. *Філософсько-правова візія доктрини громадянства*. Львів: Видавництво «Каменярь», 2018. 346 с.: іл.

2. Sofinska I., Tokarska A. Theoretical, Legal and Philosophical Pattern of Citizenship in XXI Century. In book: *European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and the Republic of Poland*: Collective monograph. Volume 2. Sandomierz: Izdawniciba «Baltija Publishing», 2018. P. 438–456.

3. Софінська І. Громадянство та міграція у системі координат державної етнонаціональної політики. *Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини. Liber Amicorum до 60-річчя проф. В. В. Мицика*: моногр. / авт. кол.; за ред. О. В. Задорожнього та О. Р. Поєдинок. Київ; Одеса: Фенікс, 2016. С. 433–446.

4. Софінська І. Д. Реалізація стандартів місцевого самоврядування у контексті європейської інтеграції. *Регіоналізм та інтеграція*. Науковий щорічник. Вип. II. Чернівці: Букрек, 2016. С. 82–93.

5. Sofinska I. Citizenship as primary Legal Aspects of Self Identity (or just Self Labelling?). *Public Law and Social Human Rights* / Edited by David A. Frenkel, Athens Institute for Education and Research, 2013, 71–83 pp.

6. Kovalchuk V., Sofinska I., Bohiv Y. Citizenship and Sovereignty as Democratic Values of a State in Global World. *Współpraca Europejska: Podejście Naukowe & Zastosowane Technologie*, 2018, Numer 9(40). S. 7–17.

7. Софінська І. Безгромадянство: виникнення явища та правове

регулювання. *Науковий журнал «Право і суспільство»*, 2018, № 5. С. 47–53.

8. Софінська І. Рефлексія сутності та правового змісту громадянства. *Науковий журнал «Філософські та методологічні проблеми права»*, 2018, № 1–2 (15–16). С. 216–226.

9. Софінська І. Громадянство: зародження правової доктрини. *Український науково-теоретичний часопис Київського університету права*, 2018/2. С. 57–62.

10. Софінська І., Токарська А. Сучасна правова доктрина громадянства: проблеми та перспективи розвитку. *Науково-практичний фаховий журнал «Право України»*, 2018, № 4. С. 147–164.

11. Zharovska I., Tokarska A., Sofinska I. Psychology of Conflict and Securing an Individual in Court Proceedings. *Науково-практичний журнал «Наука і освіта»*, 2018. Вип. № 5. С. 85–95.

12. Софінська І. Право на ім'я у парадигмі громадянства. *Науково-практичний фаховий журнал «Право України»*, 2017, № 12. С. 123–131.

13. Софінська І. Громадянство та міграція: цивілізаційні, конституційні та глобалізаційні виклики сьогодення. *Український науково-теоретичний часопис Київського університету права*, 2017/3. С. 40–46.

14. Софінська І. Право на владу у парадигмі громадянства США: *aliam vitam, alio mores*. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. Вип. 78. С. 281–297.

15. Софінська І. Філософсько-правові витоки громадянства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, серія «Юридичні науки», 2017, № 865. С. 136–141.

16. Софінська І. Людиноцентризм в інституті громадянства (на підставі рішень Європейського суду з прав людини). *Науково-практичний фаховий журнал «Право України»*, 2017, № 5. С. 124–130.

17. Софінська І. Громадянство на перехресті консюмеризму та вірності. *Український науково-теоретичний часопис Київського університету права*, 2016/2. С. 39–44.

18. Софінська І. Концепція громадянства: проблеми застосування та перспективи вдосконалення. *Правова держава*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 27. С. 498–503.

19. Софінська І. Ефект консюмеризму в концепції громадянства. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 71. С. 203–214.

20. Софінська І. Конституційно-правове дослідження сучасних способів набуття громадянства. *Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка* (серія юридична). Львів, 2015. Вип. 61. С. 281–289.

21. Sofinska I. Obywatelstwo w zamian za inwestycję: analiza

konstytucyjno-prawna. *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy*, 2014, nr 5. S. 91–100.

22. Софінська І. Право на ім'я в Україні: конституційно-правове регулювання. *Український науково-теоретичний часопис Київського університету права*, 2014/1. С. 95–99.

23. Софінська І. Громадянство у зв'язку з інвестицією: конституційно-правовий аналіз. *Держава і право*: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 63. С. 397–405.

24. Софінська І. Муніципальне банкрутство: правове регулювання та аналіз застосування. *Науково-практичний фаховий журнал «Право США»*, 2013, № 1–2. С. 279–286.

25. Софінська І. Консолідація українського народу: міф чи реальність? *Науково-практичний фаховий журнал «Право України»*, 2013, № 3–4. С. 521–524.

26. Софінська І. До питання конституційно-правових засад ідентифікації особи у Конституції США. *Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*, 2013, № 1–2. С. 135–140.

27. Софінська І. Future of the European Union law and integration: Grunkin and Paul case. *Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. Вип. 2. С. 21–25.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

28. Софінська І. Особливості припинення громадянства в Україні та в державах-учасниках Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матеріали учасників Другої заочної науково-практичної конференції (Львів, 23 листопада 2018 року). Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 62–66.

29. Софінська І. Д. Сучасний дискурс набуття особою громадянства: філіація. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід*: збірник матеріалів учасників Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції Національного Університету «Львівська політехніка» (Львів, 27 квітня 2018 р.). Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 53–58.

30. Софінська І. Д. Реалізація євроінтеграційних стандартів в Україні: аста pop verba. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 31 жовтня 2017 р.). Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 42–47.

31. Софінська І. Вплив поглядів Юрія Панейка на розвиток місцевого самоврядування в Україні. *Історія вітчизняного та європейського адміністративного права і процесу*: І Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 6 жовтня 2016 р.; м. Львів, 11 листопада 2016 р.): Тези виступів / За редакцією д.ю.н., професора В. М. Бевзенка. Харків: ФОП Панов А. М., 2017. С. 265–268.

32. Sofinska I. Application of Names in Ukraine: A Modern Discourse Towards European Integration. *'Names and Their Environment'* (Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25-29 August 2014. Volume 4. Theory and Methodology, Socio-onomastics) / Edited by C. Hough, D. Izdebska // Glasgow: University of Glasgow, 2016. P. 302–311.

33. Софінська І. Особливості застосування та розвитку концепції громадянства у цивілізаційному вимірі. *Правові проблеми цивілізаційного вибору України*: матер. Всеукр. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. Вишнякова О. К. (Одеса, 6 листопада 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 71–75.

34. Софінська І. Громадянство США: конституційно-правовий інститут, явище чи «американська мрія»? *Сполучені Штати Америки у сучасному світі*: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 1: зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015) / упоряд. Калитчак Р. Г., Зазуляк З. М. Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 255–262.

35. Sofinska I. Participatory Democracy in The Context Of The Legislative Envision Of The Human Right To A Safe And Healthy Environment. *Human Rights and Environment in a New Ukraine*: in Honor of Prof. Svitlana Kravchenko: collection of articles and abstracts of participants of the international interdisciplinary symposium, 20–21 September 2014. Lviv, 2015. P. 381–391.

36. Sofinska I. European Integration or Struggle for the National Identity: Ukraine's Choice / UACES 44th Annual Conference. Book of abstracts. 1-3 September 2014, Cork, Ireland (URL: http://uaces.org/events/conferences/cork/papers/abstract.php?paper_id=8#.VDZE7DLdqI)

37. Sofinska I. 'New look' in name's standardization in Ukraine. *El's noms en la vida quotidiana*. Actes del XXIV Congr s Internacional d'ICOS sobre Ciències Onom stiques. Annex. Secció 5. / Edició a cura de Joan Tort i Donada, Montserrat Montagut i Montagut. Biblioteca T cnica de Política Ling stica; 11. Primera edició: juliol 2014.

38. Софінська І. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування як ефективний інструмент модернізації. *Модернізаційні процеси державного та муніципального управління*: Матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції. (Київ, 4 квітня 2014 р.) / За заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка, Т. В. Іванової. Київ: Академія муніципального

управління, у 2-х частинах. Ч. 1, 2014. С. 71–73.

39. Sofinska I. Modern language policy in Ukraine: towards the European integration or just a struggle for the national identity. *Language and Law in Social Practice*. 3rd International Conference. Book of abstracts. 14-17 May 2014, Caserta, Italy. P. 29.

40. Sofinska I. Language Policy in Ukraine: a Modern Discourse of Global Injustice / *Pluralism, Inclusion & Citizenship: A Diversity and Recognition Project*. (2013) P. 19 (URL: <http://www.inter-disciplinary.net/at-the-interface/diversity-recognition/pluralism-inclusion-and-citizenship/conference-programme-papers-and-abstracts/session-11-search-for-consensus-and-agreement/>)

41. Софінська І. Д. Конституційно-правовий аналіз міжнародних стандартів місцевого самоврядування. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XX звітної науково-практичної конференції. (Львів, 6–7 лютого 2014 р.) Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2014. С. 163–165.

42. Софінська І. Д. Конституційно-правові засади ідентифікації особи. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XIX звітної науково-практичної конференції (Львів, 7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2013. С. 103–104.

43. Софінська І. Д. Громадянство як основний критерій самоідентифікації особи. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (Львів, 26–27 січня 2012 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2012. С. 133–135.

які додатково відображають результати дослідження:

44. Софінська І. *Ілюстрований словник імен*. Львів: Видавництво «Каменярь», 2008. 240 с.: іл.

45. Софінська І. *Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування*: навч. посібник. Львів: Видавництво «Каменярь», 2016. 241 с.: іл.

46. Ковальчук В., Софінська І. Генеза українського законодавства про громадянство. *Науковий журнал «ScienceRise: Juridical Science»*, 2018, №1(3). С. 4–10.

47. Софінська І., Токарська А. Учений і громадянин Австро-Угорщини, ЗУНР, Польщі. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*: науковий журнал / [відповідальний ред. О. М. Лозинський]. Львів, 2018. Вип. XI. С. 20–26.

48. Софінська І. Громадянство Європейського Союзу: філософсько-правові витоки та геополітичні виклики сьогодення. *Міжнародний конгрес європейського права*: збірн. наук. праць. Одеса:

Фенікс, 2017. С. 115–122.

49. Софінська І. Модернізація місцевого самоврядування в Україні. *Бидгосько-Львівські студії. Право-Адміністрація-Економіка*, Т. 1. 2015. С. 29–36.

50. Софінська І. До питання виникнення та розвитку концепції конституційного патріотизму. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: збірник наук. праць / за ред. С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученка; упор. Х. Н. Бехруз, О. В. Кресін, Ю. Ю. Акіменко; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національний Університет «Одеська Юридична Академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 220–222.

51. Софінська І. До питання громадянства як первинного правового критерію ідентифікації особи. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*. Зб. статей / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 413–415.

АНОТАЦІЯ

Софінська І. Д. Філософсько-правова доктрина громадянства.

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. Національний університет «Львівська політехніка», 2019.

Дослідження присвячене сучасним тенденціям змін у концепції громадянства під впливом геополітичних трансформацій нинішнього буття. Громадянство підпадає під оцінки нових тенденцій, оскільки воно перестає виявляти належність особи до держави (насамперед територіальну). Актуалізуючи опорне поняття громадянства, зроблено диференціювання його чотирьох значень – формально-правового статусу особи; правового зв'язку між особою та державою; поєднання прав, обов'язків і привілеїв; колективної ідентичності.

Разом із епігенезом права людини на громадянство та його суттю в європейському контексті в поле зору аналітики потрапила сучасна антропо-сфера громадянства та сучасні тенденції розвитку концепції громадянства. У розрізі проблематики до переліку завдань належить питання осучаснення законодавчого закріплення інституту громадянства в Україні та компаративного аналізу аксіосегментів громадянства, встановлення антропо-сфери громадянства і дискреції практичних намірів регулювання правової природи й сутності безгромадянства, удосконалення змістовної та законодавчої перспективи осучаснення концепції громадянства та правової ідентичності особи в Україні як одного із засадничих конституційних прав людини.

Ключові слова: громадянство, філософсько-правова доктрина,

натуралізація, принцип вірності, припинення громадянства, свобода руху (пересування), Європейська конвенція про громадянство.

АННОТАЦИЯ

Софинская И. Д. Философско-правовая доктрина гражданства.
Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. Национальный университет «Львовская политехника», 2019.

Исследование посвящено современным тенденциям изменений в концепции гражданства под влиянием геополитических трансформаций нынешнего бытия. Гражданство подпадает под оценки новых тенденций, поскольку оно перестает демонстрировать принадлежность лица к государству (прежде всего территориальную). Актуализируя опорное понятие гражданства, сделано дифференцирование его четырех значений – формально-правового статуса лица; правовой связи между лицом и государством; сочетание прав, обязанностей и привилегий; коллективной идентичности.

Вместе с эпигенезом права человека на гражданство и его сущности в европейском контексте рассматриваются современная антропосфера гражданства и современные тенденции развития концепции гражданства. В разрезе проблематики к перечню заданий отнесен вопрос осовременивания законодательного закрепления института гражданства в Украине и сравнительного анализа аксиосегментов гражданства, установления антропосферы гражданства и дискреции практических намерений регулирования правовой природы и сущности гражданства, совершенствование содержательной и законодательной перспективы осовременивания концепции гражданства и правовой идентичности лица в Украине как одного из основных конституционных прав человека.

Ключевые слова: гражданство, философско-правовая доктрина, натурализация, принцип верности, прекращения гражданства, свобода движения (передвижение), Европейская конвенция о гражданстве.

SUMMARY

Sofinska I. Philosophic and legal doctrine of citizenship. Printed as a manuscript.

Thesis to obtain scientific degree of a Doctor of Sciences under the specialization 12.00.12 – Philosophy of Law. National University ‘Lviv Polytechnic’ of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2019.

The research is devoted to the modern tendencies of changes in the

concept of citizenship under the influence of geopolitical transformations of the present being. Citizenship falls under the assessment of new trends, as it stops to demonstrate the affiliation of the person to the state. Updating the basic concept of citizenship, the differentiation of its four values – the formal legal status of a person; the joint relationship between a person and a state; the set of rights, responsibilities, and privileges; collective identity.

Along with the epigenesis of the human right to citizenship (to a nationality) and its essence in the European context, the modern anthroposphere of citizenship and contemporary trends in the development of the concept of citizenship have fallen into the sight of the analyst. In terms of issues, the list of tasks includes the effect of legislative consolidation of the citizenship institute in Ukraine and the comparative analysis of the axioms of citizenship, the discretion of the practical intentions of regulating the legal nature and the essence of statelessness, the improvement of the content and legislative perspective of modernizing the concept of citizenship in Ukraine as one of the fundamental constitutional human rights.

The content contains theoretical and legal developments of those scholars who previously studied the development and application of the legal doctrine of citizenship worldwide. This description covers particular works of prominent Ukrainian and foreign researchers in theory and history of law; philosophy of law; constitutional, international and civil law etc.

The dissertation reflects the philosophic and legal doctrine of citizenship, its essence, nature, and structure. The grounds of its origin and the main stages of development of the legal doctrine of citizenship were outlined. The sources of the concept of citizenship, its influence on improvement of relations between a person and the state were analyzed comprehensively. The international normative and legal regulation of citizenship, principles, and grounds of its acquisition and termination were disclosed, its homocentric and universal character was argued. The author describes the modern anthroposphere of citizenship and analyzes the main trends of the concept of citizenship, as well as reveals the legal provisions concerning the heteronomy of the human right to the name. A comparative analysis of the main axiosegments of citizenship was conducted and the discretion of practical intentions to regulate the legal nature and the essence of statelessness was established. The author substantiates in this monograph the necessity and perspectives of legislative improvement of the fundamental principles of citizenship in Ukraine as one of the fundamental constitutional human rights.

In the historical process of state foundation and formation, since ancient Greece and Rome, citizenship has played a vital role in political and legal integration. However, currently, citizenship is a perfectly legal and political instrument used to perform «gate-keeping» function and to establish visible/invisible walls between two countries, to build safe bridges for their citizens to enjoy the freedom of movement of

persons, services, goods, and capital.

The modern world is full of vast and increasing disparities between countries regarding GDP, frozen arm conflicts, poverty and unemployment, climate changes, which force people to leave their homes to search for better future, security and prosperity for themselves and their families. Today, in the intensively inter-connected world, globalization without boundaries, mobility, and migration become a reality that touches nearly all corners of the globe. Contemporary transportation makes mobility and migration easier since it is cheaper, faster and more convenient for people to move and to reside freely no matter where and for how long. To some degree, the real prize of such campaign is not citizenship as such, but legal residence in a host state.

Citizenship's value is inevitably to become low and lower. Therefore, in an ideal scenario, we should seriously upgrade citizenship concept, to proceed with real, proper and adequate, but not cosmetic changes. Up to my mind, we should allow drifting on the citizenship front to secure values and shared symbols of citizenship.

Key words: citizenship, philosophic and legal doctrine, naturalization, allegiance, termination of citizenship, freedom of movement, European convention on nationality

Здано на складання 10. 05. 2019. Підписано до друку 25. 05. 2019.

Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетн. Гарнітура Times.

Офсетний друк. Умов. друк. арк. 2,325. Обл.-вид. арк. 2,85.

Наклад 100 прим.

Видавництво «Каменяр». 79008, Львів, вул. Підвальна, 3.

Свідоцтво Держ реєстру: серія ДК, № 462.

Ел. адреса: vyd@kamenyar.com.ua

Вебсайт: <http://www.kamenyar.com.ua>